

Damir Josipovič

Slovensko-madžarska razmejitev: od upravno-cerkvenih meja do državne meje in »izolata kalvinov«

Izvleček

V prispevku je prikazan politično-geografski razvoj slovensko-madžarske meje. Za potek današnje razmejitve med Slovenijo in Madžarsko je bilo v veliki meri odločilno dogajanje med versajskimi pogajanjmi, ki so pripeljala do podpisa pogodbe v palači Trianon v Versaillesu. Potek nove meje v »Prekmurskem distriktu« in sosednji »Slovenski krajini« je bil rezultat širših razmerij sil med takratnimi zmagovalci in poraženci prve svetovne vojne. Ugotovili smo, da je bila nova državna meja določena dokaj na hitro, pri tehtanju njenega poteka pa so v glavnem prevladali politično-geografski dejavniki. Sama etnična ali verska struktura prebivalstva ni bila v ospredju odločanja, temveč je predstavljala le obrobno »utež« na tehtnici. Analizirali smo tudi mejne spremembe ter razmerje med upravno-cerkvenimi historičnimi mejami in novo mejo po prvi svetovni vojni. Posledice nove razmejitve so bile velike. Nastala je nova madžarska manjšina v Prekmurju, oblikovali pa so se tudi nekateri prebivalstveni žepi. Tak žep je predstavljal tudi »izolat kalvinov«, kakor ga je poimenovala znamenita Škerljeva raziskovalna ekipa pred petdesetimi leti. V prispevku smo ovrgli idejo o izolatu in dokazali, da gre za kalvinski poselitveni kontinuum, katerega osrednje območje je na današnjem Madžarskem ter se nadaljuje v večinsko protestantsko poseljeno Goričko in severno Ravensko. Mejo med katoliškim in protestantskim delom je povzročila šele rekatolizacija območja s strani zagrebške škofije v sedemnajstem in osemnajstem stoletju.

Ključne besede: Prekmurje, Districtus Transmuranus, Slovenska krajina, Okroglina, kalvinisti, Heteš, protestanti, etničnost, cerkvena uprava, meje

Slovene-Hungarian delimitation: from ecclesial-administrative boundaries to state border and the »Calvinist isolatum«

Abstract

The article presents political and geographical history of the Slovene-Hungarian border. The today demarcation line between Slovenia and Hungary was greatly influenced by the Versailles negotiations, having brought about the signing of the Trianon Treaty. The course of the new boundary line in the »Prekmurje district« and in the neighbouring »Slovene province« resulted from wider relations of power between the then winners and the defeated of the WWI. It has been found that the new state border was set very quickly, its course having mostly been affected by political and geographic factors. Ethnic and religious structure of the population was not in the forefront of decision-making; in fact it was of marginal importance. Also analyzed were the border changes and relations between ecclesial-administrative boundaries in history and the new border after the WWI. The new delimitation resulted in long-term consequences. A new Hungarian minority in Prekmurje emerged and new settlements were formed. An example was the »Calvinist isolatum«, so named by the research group headed by Škerlj fifty years ago. Our article discards the idea of an isolatum and proves the existence of a Calvinist settlement continuum, located in the present-day Hungary, which persists in the majority Protestant Goričko and Ravensko. The boundary between Catholic and Protestant part was only brought about by recatholization of the territory from the part of the Diocese of Zagreb in the 17th and 18th century.

Keywords: Prekmurje region, Districtus Transmuranus, Slovene province, Calvinists, Hetes, Protestants, ethnicity, church administration, borders

1 Uvod

Današnje Prekmurje je multikulturno območje na severovzhodu Slovenije. Zanj so značilni poudarjena regionalna identiteta, večslojno prekrivanje verskih, etničnih in jezikovnih opredelitev ter predvsem specifičen jezik (po Jesenšek 2005; 2013), ki se od osrednje slovenščine loči po številnih prvinah, ki so ostanek nekoč mnogo bolj razširjene panonske slovanščine. Jezikovne vzporednice nakazujejo nekdanjo enotnost jezika, ki se je razprostrl vse do Moravske in Slovaške na severu ter vključno z nekdanjimi kajkavskimi narečji do današnje severne Bosne in Slavonije (območje nekdanje panonsko-slovenske državne tvorbe Ljudevita Posavskega) (Josipovič 2005). Na krčenje obsega te panonske slovenščine sta najbolj radikalno vplivala oblikovanje srednjeveške ogrske države in takoj za njim še otomanska intruzija v Podonavje. Če moremo postavljati prvotno oblikovanje meje med madžarsko Stražno krajino (Őrségom) in Slovensko krajino (Tótságom) že na začetek dvanajstega stoletja (zemljevid 1), se madžarizacija ni zmogla dokončati niti do dvajsetega stoletja oziroma do razglasitve kratkotrajne Murske republike (Titl 1970) oziroma priključitve Prekmurja Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS).

Pokrajinsko ime Slovenska krajina (Szlovenszka krajna) ali tudi Okroglina je predstavljalo ostanek panonskega slovenstva/slovanstva, torej celotnega prostora, ki bi ga lahko omejili z današnjim slovaškim govornim prostorom na severu in kajkavskim na jugu Panonske nižine ter ki je v času Kocljeve kneževine Spodnje Panonije (druga polovica devetega stoletja) obsegalo veliko območje med Savo na jugu ter Donavo na severu in vzhodu vse do njunega sotočja pri današnjem Zemunu, kjer so Panonci mejili na Bolgare (npr. Grivec 1938). Danes lahko v tem kontekstu o Prekmurju govorimo kot o *reliquiae reliquiarum*, in sicer o osrednjem delu »nekoč mogočnega alpskega in panonskega slovanstva«. Zlasti Kocljeva vladavina je bila odločilnega pomena za utrjevanje slovanske liturgije, s katero ima prekmurščina (imenovana tudi »stara slovenščina«) še dandanes nerazdružljive vezi. Delovanje Cirila in Metoda v Spodnji Panoniji in na Moravskem je namreč s seboj prineslo nastanek in uveljavljanje posebnega črkopisa, glagolice, s katero so bili zapisani slovanski prevodi svetopisemskih del. Prav delovanje obeh apostolov oziroma misijonarjev je že v devetem stoletju izzvalo nasprotovanje »zahodnih« škofov, zlasti solnograškega, kar je pripeljalo do nastanka nekakšnega spodnjepanonskega versko-jezikovnega hibrida. Po eni strani so bile cerkvene knjige prevajane v ljudski, panonskoslovenski jezik ter pisane v glagolici, po drugi strani pa je bil grško-bizantinski cerkveni obred preveden v rimsko-latinskega (npr. Grivec 1938, 82, 108, 144). To pa pomeni, da je tradicijo slovenskega pismenstva treba dopolniti s še starejšimi glagolskimi pismi iz ciril-metodovske panonsko-

slovenske tradicije devetega stoletja, ki jim moremo prek razširjenih kajkavskih elementov glagoljaške tradicije slediti vse do petnajstega stoletja (prim. Damjanović 2008, 22).

S hitrim propadom Kocljeve države (861–876) in odločnim napredovanjem germanizacije proti vzhodu se nepričakovano odvije ogrski vdor v Panonijo v zadnjih letih devetega stoletja. Nomadski tip mobilnosti Ogrov, ki so izza Karpatov v Panonijo s seboj prignali verjetno tudi večje število podjarmljenih in v plemensko zvezo povezanih skupin, je trčil s sedentarno-poljedelskim slovanskim prebivalstvom Panonije (prim. Josipovič 2005). Ogrska moč je od prihoda v Panonijo le še rasla, saj so v svoje vojaške enote lahko obilno vključevali pešaštvo iz vrst slovanskih podložnikov. Po polstoletnem vojaškem ogrožanju srednjeevropskega prostora so doživeli ključen poraz pri Augsburgu, ki jih je leta 955 pripeljal v objem rimsko-nemškega krščanskega kroga. Po kronanju in krstu ogrskega vladarja Števana se v Panoniji znova odpre prostor rimsko-latinski cerkveni tradiciji, ki za naslednjih šest stoletij zapre poti liturgiji v domačem panonskoslovenskem jeziku. Meja ogrskih osvajanj se do konca desetega stoletja na jugu ustali na Dravi do sotočja z Dravinjo, na zahodu pa pri Radgoni in na Kučnici, kjer meji s svetim rimskim cesarstvom (npr. Kos 1933). Do konca enajstega stoletja je Prekmurje ostalo del krajiškega območja Ogrske. Po osvojitvi Slavonije/Slovinja (1091) oziroma ozemlja južno od Drave je bilo tudi Prekmurje vključeno v politično-upravni okvir Ogrske.

Obdobje od desetega do dvanajstega stoletja zaznamujeta germanski prodor in premik meje na spodnjem Štajerskem na reki Dravo in Muro, medtem ko se meja na Kučnici že ustali, sprva kot mejišče vojne krajine, do leta 1091 pa kot zunanja ogrska meja. Meja med Muro in Dravo je pretežno potekala po dolinah potokov Presika, Šantavec in Trnava na potezi vzhodno od vasi Presika do vzhodno od Središča ob Dravi. Ta mejni premik ni vplival na ozemlje severno od reke Mure, zato je današnje območje Prekmurja ostalo v enakih političnih okvirih vse do otomanske invazije. Ta se pospeši po padcu Srbije (1459), Bosne (1463) in Hercegovine (1482), prvi vpadi v Prekmurje pa se zgodijo po bitki pri Mohaču (1526). Usodno spremembo pomeni padec Kaniže (1600), s katero se Otomanom odpre pot dalje na zahod. Do leta 1636 so pod turško oblastjo že celotno Dolnje Prekmurje do Martjancev in celotno vzhodno Goričko do Križevcev. Še pred tem sta bili med in po bitki pri Kobilju uničeni obe naselji na tem območju (ob Kobiljanskem potoku in na griču Sv. Martina), prebivalstvo pa pregnano. O tem priča tudi ledinsko ime »Törek temetész« med Motvarjevci in Kobiljem (Berden 1968).¹ Pustošenje po Prekmurju je trajalo večino sedemnajstega stoletja, turška vladavina pa doseže leta 1680 največji obseg, ko v svojo državo vključi celotno Prekmurje. Ta kratkotrajna vladavina je

začela propadati po prenehanju obleganja Dunaja (1683) in protiofenzivi poljskega kneza Jana Sobieskega. Po letu 1683 se Turki postopoma umikajo proti vzhodu Prekmurja, »izgon« Turkov iz Kaniže pa je sledil šele leta 1693 (Zelko 1996, 70).

2 Cerkveno-upravne razmejitvene spremembe v sedemnajstem in osemnajstem stoletju

Ključen vpliv na oblikovanje jezikovnih in deloma etničnih meja v Prekmurju ima cerkveno-upravna razdelitev. Stara meja, ki deli Prekmurje na Gornje in Dolnje Prekmurje, je meja med Železno (Vas) in Zalsko (Zala) županijo. Njen potek je pogojeval osnovno narečno razliko med Raven-

Zemljevid 1: Upravno-politična razdelitev Prekmurja pred otomansko okupacijo na začetku sedemnajstega stoletja

skim in Dolinskim, hkrati pa je pomenil tudi mejo protestantskega širjenja proti jugu in vzhodu. Tej meji se je prilagajala tudi cerkvena meja med gyórsko, veszprémsko² in zagrebško škofijo. Ključna za dokončno oblikovanje cerkvene pripadnosti Dolnjega Prekmurja h katolicizmu je bila tako imenovana »postturška rekonkvista«. Ko so namreč Turki konec sedemnajstega stoletja začeli izgubljeni Panonijo, se je postopno vračal in utrjeval vpliv katoliške cerkve v Dolnjem Prekmurju, ki je zlasti iz Zagreba vodila intenzivno politiko vizitacij in pripajanja prej protestantskih (pretežno kalvinističnih) verskih občin. Do leta 1640 zagrebški škofiji uspe v njeno upravo vključiti celotno Medžimurje do Mure, deloma pa tudi območje Dolnje Lendave, ki ga je takrat upravljala iz Selnice ob Muri. Do leta 1649 ji uspe razširiti cerkveno oblast na vzhodu do dolnje Krke (župnije Sveti Mikluš/Mikulaš, Dobrovnik in Turnišče), vključujoč tudi današnje madžarske vasi

Zemljevid 2: Rekatolicizacija medžimurskega in prekmurskega okrožja (distrikta) zagrebške škofije v obdobju 1637–1777

Viri: Zelko 1996; Štefanec 2001; Kalšan 2006.

na območju južnega Heteša, ki so bile del dobrovniške župnije (Jošavci/Jósecz/Szentistvánlak, Bodejci/Bödeháza in Gabrenci/Gáborháza/Gáborjánháza ter Szijártóháza in Zalasombatfa) na severu, na zahodu pa vse do županijske meje, vključno z območjem Beltinec (zemljevid 2).

Do leta 1669 zagrebška škofija priključi še Bogojino na zahodu in se na severovzhodu razširi do reke Krke (župnije Resnjek/Resznek, Čestrek/Csesztreg, Seči-Siget/Secsi-sziget), vzhodno od spodnjega toka Krke pa svojo upravo razširi onkraj župnije Semenje/Szemenye ob Muri. Že kmalu po tem, leta 1688, zagrebška škofija v svojo upravo vključi novi župniji vzhodno od reke Krke (Páka in Kányavár). Preostali del prekmurskega okrožja (*districtus Transmuranus*) pa je bil do leta 1693 še vedno pod turško oblastjo. Naposled je habsburški monarhiji Turke le uspelo izgnati iz Kaniže, zagrebška škofija pa si je priključila obsežno ozemlje na vzhodu, ki je segalo skoraj do sotočja Mure in Drave (župnije Banski Sv. Jurij, Slovenski Sv. Martin, Oltarec, Sv. Marija v Kaniži). Kljub velikim pridobitvam na vzhodu škofiji ni uspelo pokoriti kalvinske utrdbe v Sv. Juriju v Dolu, kamor sta spadali tudi takrat kalvinski naselji Kobilje in Motvarjevci. To se škofiji posreči šele leta 1717, ko uspe spreobrniti večino Kobiljančanov nazaj v katolištvo, medtem ko ji je to v Motvarjevcih in Juriju uspelo le deloma. Pri tem je v Sv. Juriju škofija uspela vzpostaviti rimskokatoliško župnijo, v Motvarjevcih pa ne. S tem je z izjemo Motvarjevec zagrebška škofija obnovila bekšinski³ arhidiakonat, kamor sta tudi pred turško zasedbo spadala celotno Medžimurje in Dolnje Prekmurje z deli današnje Madžarske (*districtus Transmuranus*). Še več, s priključitvijo Kaniže se je zagrebška škofija razširila na ozemlje veszprémske škofije, s čimer je leta 1740 zanetila hud spor med škofijama. Ta se je končal s porazom zagrebške škofije, ki je izgubila ne le Kanižo, temveč celotno prekmursko okrožje s šestnajstimi župnijami, ki je bilo leta 1777 priključeno novoustanovljeni sombotelski škofiji, h kateri je poslej v cerkveno-upravnem smislu spadalo celotno območje današnjega Prekmurja (Zelko 1996, 70–71). Na tem območju sta do konca osemnajstega stoletja ostali kalvinski cerkveni občini le še Sv. Jurij v Dolu in Čestrek (Zelko 1996, 159). Pri tem postane jasno, da je prav škofija v Zagrebu zaslužna za rekatolicizacijo Dolnjega Prekmurja, saj sosednja győrska škofija ni posegala v vzpostavljene luteranske in kalvinske cerkvene občine. Širitev zagrebške škofije prek »predturških« meja naprej na sever in vzhod se je najbrž vsaj deloma zgodila iz vzgibov obsežne izgube ozemelj v današnji Bosni (velika župnija Dubica v današnji Bosenski krajini) in velikih preseljevanj prebivalstva na sever v begu pred Turki. Območje vzhodnega Medžimurja oziroma kraje Kotoriba, Dolnji Vidovec in Dolnja Dubrava so takrat naselili prebivalci iz tako imenovane Turške Hrvaške (delov Hrvaške

med rekama Uno in Vrbasom, ki so kasneje pripadla Otomanskemu imperiju) (Kalšan 2006, 70).

Tudi v medžimurskem delu bekšinskega arhidiakonata rekatolizacija ni potekala gladko. Ker pa je Medžimurje, omejeno z Muro na severu in Dravo na jugu, imelo strateški položaj – ob Muri so grofje Zrinski med trdnjavama Molnari in Legradom zgradili tudi niz devetnajstih obrambnih »čardakov«⁴ – ter se je lažje upiralo turškim napadom in osvajanjem, je tudi proces protireformacije lažje in hitreje stekel kot v prekmurskem okrožju. Tako je v letih med 1637 in 1661 zagrebška škofija postopoma prevzela cerkveno oblast celo v najbolj protestantskih (kalvinskih in luteranskih) krajih Medžimurja: Štrigovi, Sobotici, Selnici, Murskem Središču, Prelogu, Sv. Juriju v Trnju, Podturnu, Mihovljanu, Nedelišču, Sv. Martinu na Muri, Belici, Sv. Mariji in Dolnjem Vidovcu (Štefanec 2001).

3 Oblikovanje meje po prvi svetovni vojni

Za potek današnje razmejitve med Slovenijo in Madžarsko, pa tudi med Slovenijo in Avstrijo v Pomurju, je bilo v veliki meri odločilno dogajanje med pariško mirovno konferenco spomladi leta 1919. Sprva v okviru Države SHS ni bilo predvidenih območij Medžimurja in Prekmurja. Šele s kratkotrajno in intenzivno kampanjo, ki jo je jugoslovanska stran uprizorila na pogajanjih v Parizu, je jugoslovanska stran (Kraljevina SHS) 1. avgusta 1919 dobila naknadno dovoljenje za zasedbo Prekmurja, ki jo je izvedla 12. avgusta. Medtem ko za Medžimurje ni bilo velikih teritorialnih pomislekov, saj je šlo za jasno zamejeno območje med Dravo in Muro, je bilo razmejevanje na območju Prekmurja bistveno bolj zapleteno in negotovo. Potek nove meje v prekmurskem okrožju in Slovenski krajini je bil rezultat širših razmerij sil med takratnimi zmagovalci in poraženci prve svetovne vojne, pa tudi nekaterih za jugoslovansko stran srečnih naključij, ki so 4. junija 1920 pripeljala do končnega podpisa pogodbe v palači Veliki Trianon v Versaillesu. Januarja 1919, ko se je konferenca začela, jugoslovanska stran sploh ni imela načrta memoranduma o meji. Tega je dostavila šele 3. marca 1919 – dva dni po tem, ko je tako imenovana teritorialna komisija pod vodstvom ministra v vladi Georges-a Clemenceauja in kasnejšega premierja Andréja Tardieua začela z delom. Oddaja memoranduma ni bila prepozna zgolj zato, ker se predstavniki zmagovalne koalicije o vprašanju novih evropskih meja med seboj niso mogli zediniti (po Kyovsky 1981; Kranjec 2009, 55). Zahteve po priključitvi Prekmurja, vključno z Monoštrom in južnim Porabjem, niso naletele na pozitiven odmev komisije, ki je priključitev Prekmurja zavrnila, priključitev Medžimurja pa potrdila.⁵ Jugoslovanska stran,

deloma zadovoljna, deloma prizadeta zaradi poteka mirovne konference, je pod vodstvom Matije Slaviča izdelala natančno etnografsko karto, ki je začasno zadržala odločanje o usodi Prekmurja, na osnovi prejetih podatkov pa je komisija od jugoslovanske strani zahtevala, naj zmanjša svoje zahteve, če želi, da jih bo konferenca upoštevala (Kranjec 2009, 56). Problem naj bi bil v prekinjeni železniški povezavi, če bi Monošter pripadel Kraljevini SHS. Tako je nastal nov jugoslovanski predlog, ki se je odrekel Porabju, ostale zahteve pa so ostale enake: od razvodja med Krko in Rabo proti jugu, mimo vasi Krčica, do razvodja med Ledavo (Kobiljanskim potokom) in Krko ter v ravni črti do linije Ledava–Krka–Mura. Ta jugoslovanski predlog postane tudi vsebinska osnova za kasnejše besedilo Trianonske pogodbe in za delo delimitacijske komisije, ki je delovala od avgusta 1921 do 8. julija 1924 (Fischer idr. 2006, 226).

Trianonska pogodba iz leta 1920 ni povsem jasno definirala meje med Madžarsko in Kraljevino SHS v Prekmurju. V 2. točki 27. člena je določala ohlapno načelo razmejitev med povodjema Rabe na severu in Mure na jugu, nato pa v grobem našteva kraje, ki pripadejo Kraljevini SHS oziroma Madžarski. Naselji Jošavci, Szijártóháza, Zalasombatfa in številnih drugih sploh ne omenja. Pri vsakem odseku pa je pogodba vsebovala določilo, po katerem je bilo treba dokončno razmejitve opraviti na terenu. Še več, predsedujoči konference Georges Clemenceau je še pred zaključkom pariške konference izdal navodilo, po katerem je dovolil tudi večje odstopanje pri delimitaciji, če bi določilo pogodbe izrazilo nasprotovale oziroma močno odstopalo od razmer na terenu. To se je tudi zgodilo, kot bo razvidno v nadaljevanju, saj so se zgodile precejšnje korekcije v škodo Kraljevine SHS (izguba prvotno dodeljenih štirih naselij).

Neposredne učinke in vpliv na dokončno določitev meje so imeli Prleka Franc Kovačič in Matija Slavič ter tudi slovenski delegat na konferenci Ivan Žolger ob naklonjenosti ameriškega generala Johnsona. Slednji je tudi pripravil prvo različico dokončnega poteka meje na terenu. Pomembno vlogo je prav tako odigral nobelovec Mihajlo Pupin, ki je poznal takratnega ameriškega predsednika Wilsona in je najbrž imel odločilno vlogo v prepričevanju Wilsona ter prek njega francoske strani k pristanku na priključitev vsaj dela »Vendske krajine« (Lipušček, Wilson 2003; Kranjec 2009).

Pri razmejitvi so upoštevali načelo razvodnice med Rabo in Muro na zgornjem Goričkem, to pa je tudi vse, kar je pogodba v svojem osnovnem besedilu predvidevala. Treba je namreč poudariti, da je jugoslovanska stran sprva pripravila predlog take razmejitev, ki bi v novo Kraljevino SHS vključil tudi Porabje, še pred konferenco pa so nastajali zemljevidi, ki so predvidevali Medžimurje, Prekmurje in Gradiščansko kot slovanski most do Češko-Slovaške (Bjelovučić 1934). Z nastopom delimitacijske komisije av-

gusta 1921 se je začelo mukotrpno delo na terenu. Madžarska stran je prišla z izdelanim načrtom šele z nastopom delimitacijske komisije, saj je že pred tem poskušala z destabilizacijo meje in zasedbene uprave Kraljevine SHS omajati njen pogajalski položaj po podpisu pogodbe. Njen vpliv je kljub statusu poraženke povzročil, da so bili med pogajalce vneseni nekakšno nezaupanje in dvomi o etničnosti Prekmurcev. Z vključitvijo Sándorja Mikole, rojenega v Puconcih, in slavista Jánosa Melicha so namreč zagovarjali tezo o Prekmurcih kot Vendih – potomcih Vandalov.⁶ Seveda je bilo jasno, da gre za slovansko govoreče prebivalstvo, ki pa vendarle ni bilo popolnoma opredeljeno ne kot slovensko ne kot hrvaško, temveč prej kot etnična posebnost. Boj za prevlado nad Prekmurjem se je nadaljeval tudi še leta po priključitvi h Kraljevini SHS. Na eni strani so se za zvezo s Slovenijo zavzemali pripadniki Koroščeve SLS, na drugi strani pa so za avtonomijo navijali Prepeluhovi avtonomisti in njihova kmetska zveza, ki je odprto koalirala z Radičevo Hrvaško kmečko stranko (Peršak 2009). O tem, da je bila bitka za Prekmurje odprta tako za hrvaško kot za slovensko stran in da ni bilo samoumevno, da bodo Prekmurci pripadli Slovencem (oziroma slovenski entiteti v jugoslovanski državi), pričajo tako cerkveno-upravna razdelitev (Dolnje Prekmurje je spadalo v zagrebško škofijo do konca osemnajstega stoletja) kot vizitacije v győrski škofiji. Vašvarski arhidiakon Števan Kazó je namreč konec sedemnajstega stoletja (1698) v vizitacijskem poročilu o govornem jeziku Gornjega Prekmurja oziroma Slovenske krajine (Tótság) in dela Stražne krajine (Őrség) zapisal: »Quarta demum vocatur Totsag, sic dictam ab indigenis linguam slavonico-croaticam terentibus« (cit. po Zelko 1996), kar pomeni, da se območje tako imenuje zato, ker ljudstvo od nekdaj govori slavonsko-hrvaško.

V luči zgoraj zapisanega ne čudi, da so o Prekmurju in Prekmurcih na konferenci razpravljali kot o Slovanih. To z drugimi besedami pomeni, da zanje niso uporabili enakih kriterijev za določitev meje. Da je končna različica predloga mejnega poteka postala enaka, kot je danes, je najodgovornejši general Johnson, ki je na Prekmurje gledal v luči nove Kraljevine SHS, ne pa kot na teritorij, na katerega se širi slovenstvo. Prav to je eden izmed ključnih razlogov, da je bilo v okvir Kraljevine SHS vključeno madžarizirano območje okoli Lendave, ne pa tudi Monošter s porabsko-prekmursko okolico. Pogled na relief in fizično-geografsko osnovo za potek meje na Dolinskem namreč razkriva niz nedoslednosti in slabih rešitev.

V luči zmagovalne (jugoslovanske) strani izstopa zlasti inkluzivni tip meje pri Kobilju (prim. Josipovič 1998), celotna nekdanja gravitacijska okolica pa z izjemo Motvarjevcev ostaja popolnoma odrezana od Kobilja. Vasi Sv. Jurij v Dolu (Szentgyörgyvölgy), Jakopaba (Lendvajakabfa), Velemer (Velemér), Nemešnep (Nemesnép) in Jošavci (Szentistvánlak) so pripadli

Madžarski. Izjema pri tem so Jošavci (tudi Jošec), ki so bili po prvotnem predlogu vključeni v Kraljevino SHS in tudi zasedeni z njeno vojsko (Vengust, 1919). Podoben problem izključitve sprva Kraljevini SHS namenjenih naselij (po Johnsonovem predlogu) so tudi Somorovci (Szomorócz), ki so jih kasneje priključili k Madžarski, in sicer v okviru naselja Kercaszomor (Krčica – Somorovci). Do leta 1924 je bila celotna trasa meje natančno demarkirana (zemljevid 4).

Taka mejna korekcija se je zgodila tudi na kasnejšem skrajnem jugu Gradiščanske, ki je pripadla Avstriji. Vasi Budišina (Boniszfalva/Bonisdorf) in Kalh (Mészvölgy/Kalch) sta namreč bili kot del murskosoboškega sodnega okraja sprva priključeni Kraljevini SHS in tudi zasedeni s strani kraljevske vojske, leta 1922 pa prepuščeni Avstriji oziroma Gradiščanski v okviru nove Republike Avstrije (zemljevid 4).

4 Posledice razmejitve na vprašanje verske pripadnosti naselij ob državni meji

Posledice nove razmejitve so bile velike. Nastala je nova madžarska manjšina v Prekmurju, oblikovali pa so se tudi nekateri prebivalstveni žepi. Tak žep je predstavljal tudi »izolat kalvinov«, kakor ga je neustrezno poimenovala tako imenovana fizično-antropološka in multidisciplinarna raziskovalna ekipa pod vodstvom Boža Škerlja pred petdesetimi leti (Janko Spreizer 2002; Josipovič 2009). Podrobnejša analiza je pokazala, da ne gre za nikarkršen izolat, temveč za poselitveni kontinuum, katerega osrednje območje je na današnjem Madžarskem ter je zaradi spleta okoliščin, izida prve svetovne vojne in razpleta na mirovni konferenci v Parizu ostal zunaj širšega sklenjenega ozemlja Heteša.

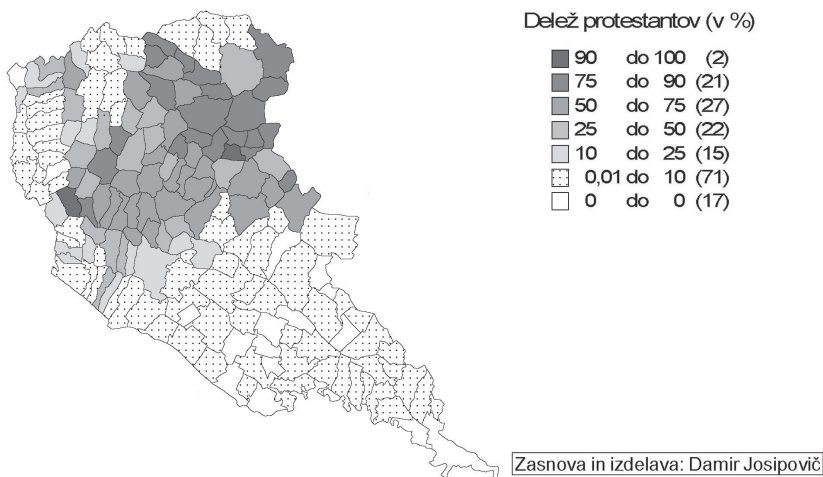
Nekaj podatkov o verski strukturi naselij Motvarjevci, Pordašinci, Čikečka vas, Središče in Prosenjakovci je zbral v recentni študiji Attila Kovács (2015). Generalni problem podatkov o veroizpovedi je v tem, da je popisna metodologija zasnovana tako, da odvrta od opredelitve za kalviniste. Najprej zaradi tega, ker so kalvinisti neredko v skupini evangeličanov, kar povzroča zmedo prebivalstva. Poleg tega je velik vzrok za nižje ravni tovrstnega opredeljevanja tudi kategorija protestanti, ki ne omogoča ločevanja po specifičnih protestantskih veroizpovedih (augsburška, helvetska itd.). Tretji in morda najpomembnejši razlog pa je v tem, da imajo slabša mrežna organiziranost kalvinske cerkve na Madžarskem, primanjkljaj duhovnikov in depopulacija za posledico prehajanje v evangeličanstvo, ki ima boljše prostorsko organizacijo. Historično krčenje območja kalvinske večinske populacije

se je nekoliko upočasnilo po padcu železne zavese ter širitvi Evropske unije in schengenskega območja, ki pa je na veliki preizkušnji zaradi aktualnih migracijskih razmer.

Treba je tudi dodati, da se kalvinsko območje historično razteza še po treh naseljih severnega Goričkega ob meji z Madžarsko (Domanjševci, Krplivnik in Hodoš), vendar pa danes obsega kalvinizma v teh naseljih ne poznamo zaradi odsotnosti klasičnih popisov in aktualnih raziskav.

V Prekmurju je po zadnjih dostopnih podatkih iz leta 1991 živelo 185 kalvinistov. 165 jih živi v pretežno madžarsko govorečih vaseh Motvarjevci, Čikečka vas, Središče, Pordašinci, Prosenjakovci, Krplivnik, Domanjševci in Hodoš. V prvih treh naseljih jih živi 150 ali 84 % od vseh prekmurskih kalvinistov. Takrat so kalvinisti znotraj protestantov (14.611 opredeljenih) predstavljali 1,27 % prebivalstva (vir: popis 1991). Po podatkih popisa 2002 je mogoče zbirno prikazati samo seštevke vseh protestantskih veroizpovedi, saj jih zadnji relevantni popis ne kategorizira ločeno po veroizpovedih (zemljevid 3). Madžarska statistika je pri tem veliko doslednejša in tudi v zadnjem popisu iz leta 2011 priobčuje podatke po večini protestantskih veroizpovedi (tabela 1; grafi 1–3).

Zemljevid 3: Protestantsko območje Prekmurja

Vir: Popis 2002.

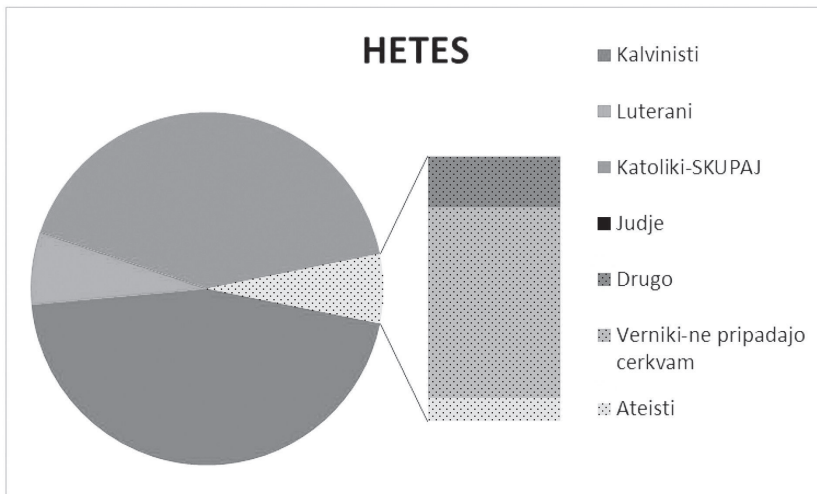
Tabela 1: Protestantsko območje madžarskega sosledstva

subregija	okrožje	naselje	delež Kalvinistov*
Hetes-Vas	Körmend	Szatta	68,8%
Hetes-Vas	Körmend	Szalfő	64,4%
Hetes-Vas	Körmend	Velemér	63,0%
Hetes-Vas	Körmend	Magyarszombatfa	62,3%
Hetes-Vas	Körmend	Szaknyér	60,4%
Hetes-Vas	Körmend	Nagyrákos	58,6%
Hetes-Vas	Körmend	Ispánk	56,3%
Hetes-Vas	Körmend	Kercaszomor	56,2%
Hetes-Vas	Körmend	Kerkáskápolna	54,7%
Hetes-Vas	Körmend	Bajánsenye	53,5%
Hetes-Vas	Körmend	Kisrákos	44,6%
Hetes-Vas	Körmend	Őriszentpéter	43,4%
Hetes-Vas	Körmend	Pankasz	33,1%
Hetes-Vas	Körmend	Viszák	21,4%
Hetes-Vas	Körmend	Hegyhátszentjakab	11,5%
Hetes-Zala	Lenti	Felsőszenterzsébet	30,0%
Hetes-Zala	Lenti	Alsószenterzsébet	82,4%
Hetes-Zala	Lenti	Márokföld	64,7%
Hetes-Zala	Lenti	Magyarföld	48,3%
Hetes-Zala	Lenti	Ramocsa	50,0%
Hetes-Zala	Lenti	Szentgyörgyvölgy	51,4%
Hetes-Zala	Lenti	Kerkafalva	48,2%
Hetes-Zala	Lenti	Csöde	28,4%
Hetes-Zala	Lenti	Nemesnép	25,5%
Göcse	Zalaegerszeg	Kustánszeg	53,4%
Göcse	Zalaegerszeg	Pálfiszeg	40,3%
Göcse	Zalaegerszeg	Csonkahegyhát	29,6%
Göcse	Zalaegerszeg	Becsvölgye	28,1%
Göcse	Zalaegerszeg	Milejszeg	14,7%
Göcse	Zalaegerszeg	Barlahida	13,3%

(* - od vseh izrecno opredeljenih)

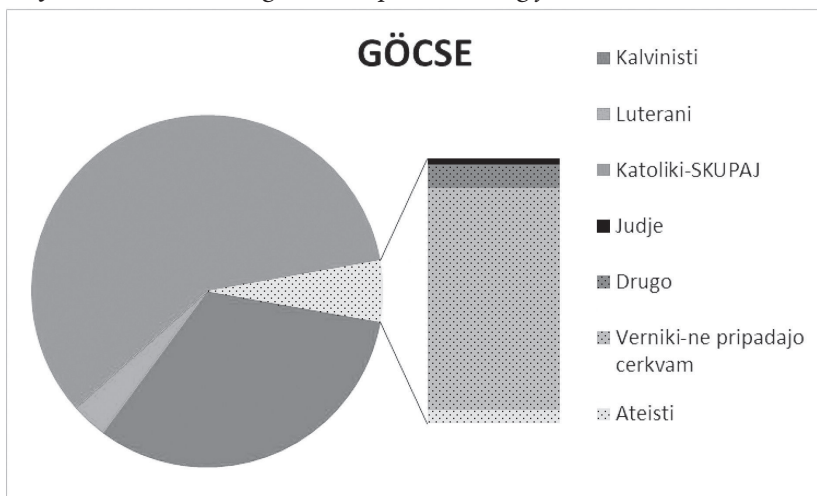
Vir: Népszámlálás 2011.

Graf 1: Kalvinisti in druge verske opredelitve, regija Hetes/Heteš, Madžarska

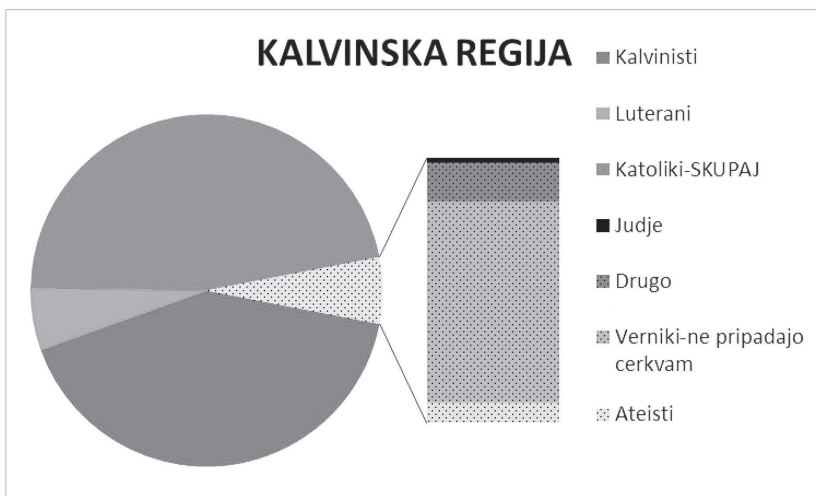
Vir: Népszámlálás 2011.

Graf 2: Kalvinisti in druge verske opredelitve, regija Göcse, Madžarska

Vir: Népszámlálás 2011.

Graf 3: Kalvinska regija (Hetes/Heteš in Göcse) po verskih opredelitvah, Madžarska

Vir: Népszámlálás 2011.

V kalvinski obmejni regiji Heteš/Göcse⁷ je 2492 kalvinov in 339 opredeljenih kot luterani. Protestanti (46,8 %) imajo praktično enak delež kot rimo- in grkokatoliki skupaj (46,5 %). Znotraj protestantov pa z 88 % močno prevladujejo prav kalvinisti (vir: popis 2011). Zanimivo je, da če k temu prištejemo še ocenjenih 150 kalvinistov iz krajev na slovenski strani meje, dobimo populacijo z več kot 2600 prebivalci; vključno s 14.000 preostalimi protestanti Prekmurja pa gre za populacijo z več kot 16.500 pripadniki, kar vsekakor zagotavlja dovolj širok bazen v pogojih prekomejnega sodelovanja.

5 Potek slovensko-madžarske meje, kriteriji za njeno določitev in mejne korekcije

Štiri kalvinska (reformatorska) naselja v Sloveniji (Motvarjevci, Čikečka vas, Pordašinci in Središče) so se na jugoslovanski strani meje znašla najprej zaradi hitenja pri določanju meje v Pomurju, saj je bil čas na mirovni konferenci omejen. Lokalni projugoslovanski izvedenci so vztrajali z vključitvijo Kobilja kot *via facti* velikega slovenskega kraja (1100 prebivalcev), ne glede na popisne rezultate, ki so bili izmenoma bolj naklonjeni madžarstvu, kraj pa je bil dvojezičen.⁸ Pritisk po vključitvi Kobilja in njegova prometna dostopnost sta narekovala tako imenovani »inkluzivni« pristop k formiranju

meje (Josipovič 2001). To je pomenilo vključitev tudi drugih, manjših, takrat že pretežno madžarsko govorečih okoliških vasi. Izhodiščni položaj pri definiranju meje v Prekmurju sta najprej narekovala dva osnovna kriterija, uporabljena na tej konferenci. Prvi je bil geomorfološki kriterij, ki je zahteval približevanje poteku meja po »naravnogeografskih« mejah (razvodnja, slemena, gorovja, grebeni, obsežni gozdovi, neposeljena območja, puščave in polpuščave ter močvirja in reke), drugi pa kulturno-geografski, ki je izpostavljala zlasti etnično mejo, le delno pa tudi upravno ter prometno in gravitacijsko navezanost krajev na centralna naselja v regiji (Josipovič 2001).

Prvi, torej geomorfološki kriterij, je predvideval več elementov: najprej uporabo črte razvodnice med Rabo in Muro, ki pa ga razen nekaj kilometrov vzhodno od izhodišča (Tromejnik pri Srebrnem bregu, 404 m nadmorske višine) sploh niso upoštevali. Naslednji element v sklopu naravnogeografskega kriterija je bila rečna mreža v ravninskih predelih. Tudi ta element je bil pomanjkljivo in zlasti nedosledno upoštevan, uporabnejši pa se je zdel načrtovalcem meje v vzhodnem delu Prekmurja (sotočje Mure in Krke). Tukaj »jugoslovansko-ogrsko« meja zapusti tok Mure in se nekaj kilometrov nadaljuje po Krki in nato po Ledavi, ki je v tem delu že bila regulirana (tako imenovani Ardovanski prekop). Nadalje se z reke umakne prek ravnine na sever proti Lendavskim goricam, ki jih prečka proti severozahodu tako, da približno tri četrtine gričevnatega zaledja Lendave pripade (ostane) Madžarski. Od območja severno od Dolge vasi meja spet išče jarke, kanale, prekope in potoke, da bi se čim bolj približala očitnim mejam v prostoru, a je njen potek v celoti nedosleden: namesto naslonitve na Krko ali vsaj na Kobiljanski potok meja slednjega preči na zahod in se nasloni na neznamenit Jošavski potok, ki izvira v Kobiljanski šumi južno od Kobilja. Meja je po jugoslovanskem predlogu tu idejno sprva potekala tako, da so naselja Bödeháza, Gáborjánháza, Szijártóháza in Zalasombatfa zahodno od Kobiljanskega potoka pripadla jugoslovanski kraljevini, nakar je kasneje na konferenci prišlo do korekcije, tako da se je te vasi odrezalo od Jošavcev, Žitkovcev, Kamovcev, Genterovcev, Radmožancev, Mostja in Banute, s katerimi so sestavljali južni del heteške mezoregije. Predlog razmejitvene komisije še pred sklepom iz St. Germaina o zasedbi Prekmurja s strani sil Kraljevine SHS je predvideval doslednejše upoštevanje »etničnega ravnotežja« v prostoru (zemljevid 4).

Seveda pa so bili podatki o jezikovni in etnični ter mestoma tudi verski pripadnosti prebivalstva naselij pogosto vprašljivi, saj se od popisa leta 1880 do popisa leta 1910 v nekaterih naseljih prebivalstvo docela drugače opredeli. Ta naselja so: Selo, Tešanovci, Pordašinci, Ivanjševci, Kobilje, Šalovci, Murska Sobota, Turnišče (Kocsis 2005). Prav zato je ta predlog Društvo narodov zavrnilo.

Zemljevid 4: Razvoj meje v Prekmurju, mejne korekcije po aneksiji h Kraljevini SHS

Vir: Josipovič, rekonstrukcija raznovrstnega kartografskega gradiva

Leta 1922 je prišlo do še ene korekcije na tem območju, in sicer je mejna komisija Jošavce (Szentistvánlak/Jósecz) priključila k Madžarski, z reformo lokalne samouprave leta 1935 pa so madžarske oblasti naselje preprosto ukinile in priključile Bödeházi. Ta mejna sprememba je dodatno zapletla potek meje s Kraljevino SHS, saj so bili bližnji Žitkovci odrezani od najbližjega zaledja, hkrati pa se je zmanjšalo tudi kobiljansko katastrsko ozemlje pri Riganovcih in pri marofu Golica. Meja je zato Kobilje od zaledja odrezala na treh straneh. Najprej v smeri proti jugu (Jošavci, pušča Riganovci, cesta do Žitkovec), na vzhodu proti Jakobabi (Lendvajakabfa) in Nemesnépu, na severu pa proti Sv. Juriju v Dolu (Szentgyörgyvölgy), Márókföldu in Veleméru. Meja je namreč z Riganovcev zavila ostro na vzhod do marofa Golica, nato pa proti severu prečkala Kobiljanski potok v smeri vzhodno od pušče Fadjaš (Fagyas) pri Kobilju.

Nadalje je meja zavila na zahod po nizkem ravninskem pomolu Malega Vreja (218 m) in Čertega (220 m) med Kobiljanskim in Šentjurijskim potokom proti Motvarjevcem (202 m). Šele severno od Motvarjevcev in vzhodno od Pordašincev (217 m) se potek meje vzpne na nizke gozdnate Velemerske gorice (248 m). Manjša mejna korekcija zemljišč in usklajevanja katastra je bila opravljena pri Motvarjevcih, kjer je 2,25 km² motvarjevskega katastra mejna komisija prenesla pod Kraljevino SHS.

Od tod se mejna črta nadaljuje proti severozahodu po slemenu do bližine kote 301 med Prosenjakovci in vasjo Magyarszombatfa. Kalvinski vasi Velemér in Gödörháza ostaneta na madžarski strani, Pordašinci in Motvarjevci pa na jugoslovanski. Tu potek meje spremeni smer in vse do vzhodno od Hodoša poteka proti severu tako, da na madžarski strani ostanejo Magyarszombatfa, Kercza, Harič-marof in Bajánsenye z zaselkoma Felsőkotormány in Dávidháza, na jugoslovanski strani pa Prosenjakovci, kalvinski Somorovci in Središče ter Krplivnik in Hodoš, slednja prav tako z znatno kalvinsko populacijo.⁹

Prav tu je demarkacijska komisija izvedla najodmevnejšo mejno korekcijo. Kalvinski Somorovci med Domanjševci in Krčico so po prvotnem načrtu antantnih sil pripadli Kraljevini SHS, vanje pa je 12. avgusta 1919 vkorakala jugoslovanska vojska in v vasi nastavila graničarsko posadko, medtem ko je bila orožarska postaja formirana v Križevcih.¹⁰ Kalvinska vas ni dobro sprejela okupacije in je 1. avgusta 1920 pripravila oborožen upor, ki ga je vojska Kraljevine SHS zatrla, zajete pa odpeljala v murskosoboške zapore, kjer so bili najverjetneje izpostavljeni hudemu maltretiranju.¹¹ Mejna komisija je zaradi vztrajnega pritiska madžarske strani, da se zaradi konfliktov in varnosti prebivalstva Somorovce priključi k Madžarski, popustila in 9. februarja 1922 vas prepustila Madžarski. Dan pred tem je Somorovce zapustila jugoslovanska vojska, kmalu po tem pa je madžarska stran Somorovce in Krčico preprosto ukinila ter oblikovala novo naselje Kerczaszomor (vir: Občina Kercaszomor). S tem je želela preprečiti pretenzije na revidiranje meje.

Severno od Somorovcev meja poteka vzhodno od Krplivnika in Hodoša, tako da zaselka Kotormány in Dávidháza ostajata na Madžarskem. Vzhodno od Velikih Dolencev zajema povirje reke Zale, pri čemer gre za edini endoreični del slovenskega ozemlja – vse ostale vode, razen tega območja, ki hidrografsko spada v povodje Blatnega jezera, se izlivajo bodisi v jadranski bodisi v črnomorski vodni sistem. Meja nad Gyöngyösi patakem poteka proti zahodu tako, da se v glavnem drži slemena proti Tromejniku (388 m). Zaselki in vasi Mali Dolenci, Budinci (najsevernejše naselje v Sloveniji), Čepinci, Neradnovci, Martinje in Trdkova so pripadli Kraljevini SHS in s tem

današnji Sloveniji. Zunaj nje so ostale porabske prekmurske vasi (Maučec in Novak 1945).

Tako imenovano etnično ravnotežje oziroma približno ravnovesje v številu prebivalstva, ki ostane onkraj svoje »matice«, je bilo za razmejitev v Prekmurju toliko pomembnejše, ker je imelo prvenstvo pred geomorfološkim kriterijem. Prekmurje je bilo namreč edino območje Madžarske, kjer so upoštevali etnično ravnovesje (čeprav nekoliko v škodo madžarski etnični pripadnosti). To dokazujejo tudi mejne korekcije, ki se drugje brez plebiscita (npr. Šopron) niso zgodile. Prekmurje je torej prostor, v katerem ni bilo upoštevano, da gre za prebivalstvo, ki spada k nosilnim trem vejam nove Kraljevine SHS. Hkrati pa ni bilo upoštevano, da gre za »zmagovalno« stran, saj je Prekmurje zaznamoval močan avtonomizem tako v odnosu do Madžarov kot v odnosu do Jugoslovanov. Temu pritrjujejo tudi postanek in razglasitev kratkotrajne boljševiške Murske republike Vilmoša Tkalca ali pa vrsta pobud, na osnovi katerih bi za »vendsko« Prekmurje s »staroslovenskim« jezikom v tej ali oni državni tvorbi veljali avtonomija in regionalna posebnost (Josipovič 2012).

Zaključek

Pri rekatolizaciji Medžimurja in Dolnjega Prekmurja (Districtus Transmuranus) s strani zagrebške škofije v sedemnajstem in na začetku osemnajstega stoletja je prišlo do nepopolne ponovne vzpostavitve bekšinskega arhidiakonata. Ta se je razširil na vzhod in po porazu Turkov leta 1693 obsegal tudi mesto Kanižo (Nagykanizsa). Rimskokatoliški vizitatorji so na severozahodu arhidiakonata dosegli Kobilje in Sv. Jurij v Dolu šele leta 1717. Na zahodu pa vizitatorji niso imeli dostopa do Motvarjevcev in tako tam ni bila ponovno vzpostavljena katoliška cerkev, kot v časih pred reformacijo. Medtem ko je kalvinska skupnost na Kobilju ugasnila oziroma bila vključena v sistem rimskokatoliške cerkve, se je kalvinska skupnost v Sv. Juriju obdržala, tja pa so cerkveno-upravno spadali Motvarjevci (Koren, 1976). Ker je zahodna meja bekšinskega arhidiakonata sovpadala z mejo med Železno in Zalsko županijo, so Motvarjevci posledično ostali edino kalvinsko naselje na območju nekdanje Zalske županije v Prekmurju. Zatorej o kakem »izolatu kalvinov« v slovenskem delu Prekmurja ne moremo govoriti. Zaključimo lahko le, da je zlasti čas železne zavese za skoraj pol stoletja onemogočil običajno prekomejno cerkveno življenje prekmurskega dela kalvinske skupnosti. Skupnost, ki je danes demografsko zdesetkana, nima najboljših možnosti za prihodnjo demografsko rast.

Iz zapisanega je razvidno, da razmejitve v Prekmurju ni potekala v skladu s takrat veljavnimi načeli določanja meddržavnih meja na konferencah. Kriterij naravnogeografske meje je bil le deloma izpolnjen, kriterij samoopredelitve lokalnega prebivalstva pa je bil v veliki meri preslišan. Po drugi strani je bil deloma upoštevan kriterij gravitacijske in upravne navezanosti krajev (območji Dolnje Lendave in Monoštra). Ugotavljamo, da je v primerjavi z zasedbeno shemo antantnih sil prišlo do ozemeljskih korekcij na območju štirih naselij v škodo jugoslovanske strani (Somorovci in Jošavci so pripadli Madžarski, Budišina in Kalh pa Avstriji). Ozemeljske kompenzacije so obsegale nenaseljena območja v spodnjem toku Krke in Ledave ter deloma katastrske izravnave (npr. ledina Turško groblje pri Motvarjevcih).

Pomen priključitve Prekmurja takratni Kraljevini SHS je z današnje perspektive za Slovenijo usodnega pomena. Prav lahko bi se namreč zgodilo, da bi Prekmurje pripadlo Hrvaški, saj so ga zasedli oddelki njenih čet. Če bi se odvil tak scenarij, Slovenija ne bi mejila z Madžarsko, Hrvaška pa bi pridobila mejo z Avstrijo. S tem bi bili spodkopani geostrateški temelji za osamosvojitve Slovenije leta 1991, saj Slovenija ne bi bila edina nekdanja jugoslovanska republika z mejo proti kapitalističnim državam.

Opombe

- 1 Glede na zgodovinske vire se tukaj ne bi mogli povsem strinjati s Pavlom Berdenom (1968), ki trdi, da je Kobilje zaradi turškega uničenja naselja za 150 let izginilo iz zgodovine, kar povzema po njem tudi Franc Halas (1995), drugi kobiljanski kronist. Arhivski cerkveni podatki, ki jih je celovito obdeloval zlasti Ivan Zelko, kažejo, da se v katoliških cerkvenih knjigah Kobilje ne pojavlja zaradi reformacije in priključitvi h kalvinističnemu gibanju.
- 2 Nekateri viri zemljepisno ime Győr slovenijo kot Jura ali Gjura, medtem ko za Veszprém najdemo osnovo v moravsko-slovanskem imenu Bezprym/Bezprém in je slovenjeno kot Vesprim.
- 3 Bekšinski ali tudi beksinski arhidiakonata se imenuje po kraju Bekcsény, danes Becsehely (lat. Bexin, Bexchen), kar naj bi v turščini po Józsefu Holubu pomenilo mejnega stražnika, graničarja (bekçi [bekči] = straža). Pri Bekšinu se je nahajala takrat osrednja cerkev arhidiakonata Gerecze (1249: in *Grehcha*, »v Griči«/»v Gričah«). Še pred turško zasedbo ji je primat na ravni arhidiakonata prevzela Marijina cerkev v pražupniji Turnišče (madž. Bántornya) in ga ohranila do modernih časov (Zelko 1996, 101).
- 4 Čardak – utrjena vojaška postojanka ob reki (Kalšan 2006, 83).
- 5 Komisija je poleg historične Slavonije do reke Drave in Donave predvidela priključitev Medimurja, zahodnega Banata in jugovzhodne Bačke, odprta pa so ostala vprašanja Radgone, Prekmurja, Gornjesavske doline, Baranje itd. Nerešeno je ostalo tudi vprašanje »nevtralne cone« med Posočjem in Ljubljano, zato pa so zavezniki

- predvideli koridor pri Solunu kot izhod Srbije na Egejsko morje (vir: kartografsko gradivo London Geographical Institute 1919).
- 6 Vendsko teorijo nekateri imenujejo tudi teorija o keltskem poreklu Prekmurcev, ki so bili najprej jezikovno slovanizirani, nato pa kulturno madžarizirani.
 - 7 Izmed kalvinskih vasi v današnjem slovenskem Prekmurju so le Motvarjevci deloma nastali kot posledica kasnejšega priseljevanja, in sicer iz pokrajine Göcse v neposredni madžarski soseščini. Na to opozarjajo specifične poteze v lokalni narodni noši in drugih etnografskih elementih (Koren, 1976). Zanimivo pri tem je, da je, da je še na avstrijskih vojaških zemljevidih prve geodetske izmere (1763–1787) kraj označen kot slovenski (Tót Szalaszfa).
 - 8 Znotraj naselja je meja med promadžarskim in projugoslovanskim prebivalstvom potekala po Kobiljanskem potoku. Po pričevanjih starejšega prebivalstva so se na severni strani potoka imeli bolj za Madžare (ustni vir: Pali Seršen).
 - 9 Popis prebivalstva 1921 ni razločeval med kalvinisti, evangeličani in drugimi protestanti Prekmurja, zato pa je zasedbena jugoslovanska oblast dodatno pridobila podatke na terenu, kjer so protestanti ločeni na luterane in kalvine (vir: Lipovšek 1921).
 - 10 Podatki v fondu Okrajnega glavarstva Murska Sobota, Pokrajinski arhiv Maribor.
 - 11 Lokalni viri v Krčici-Somorovcih trdijo, da so bili preživeli zajeti uporniki hudo pretepeni in odgnani v zapor, kjer so jim odtegovali hrano (vir: Občina Kercas-zomor).

Literatura in viri

- Berden, P., 1968. *Kobilje nekdaj in danes*. Samozaložba, Kobilje.
- Bjelovučić, N. Z., 1934. *Etnografske granice Hrvata i Slovenaca*. Štamparija »Jadran«, Dubrovnik.
- Damjanović, S., 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Matica hrvatska, Zagreb.
- Fischer, J. idr. (ur.), 2006. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992*. Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Fujs, M., 1997. Izhodišča madžarske okupacijske politike v Prekmurju. *Ferenčev zbornik (Prispevki za novejšo zgodovino 37, 2)*, 175–186.
- Grivec, F., 1938. *Slovenski knez Kocelj*. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana.
- Halas, F., 1995. *Kobilje od nekdaj do danes*. Salve, Ljubljana.
- Janko Spreizer, A., 2002. *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom, znanstveni rasizem v raziskovanju Romov*. ISH Publikacije, Ljubljana.
- Jesenšek, M., 2005. Nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 53, 1, 1–12.
- Jesenšek, M., 2013. *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Zora, Maribor.
- Josipovič, D., 1998. Regionalna analiza občine Kobilje. Tipkopis, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

- Josipovič, D., 2001. Prekomejno sodelovanje in vpliv nove slovensko-hrvaške državne meje na območju zgornjega Pokolpja. *Annales* 11, 2, 301–308.
- Josipovič, D., 2005. Prekrivanje političnih in jezikovnih meja na primeru slovensko-hrvaškega stika. V: M. Bufon (ur.) *Slovenija po letu 2004 – mostišče med EU in Jugovzhodno Evropo?* Založba Annales, Koper, 347–370.
- Josipovič, D., 2009. Mesto Romov v strukturi recentnih etno-demografskih sprememb v Prekmurju. V: T. Kikec (ur.) *Pomurje: geografski pogledi na pokrajino ob Muri*. Zveza geografov Slovenije, Ljubljana; Društvo geografov Prekmurja, Murska Sobota, 168–182.
- Josipovič, D., 2012. Prekmurje in prekmurščina. *Anali PAZU* 2, 2, 92–102.
- Kalšan, V., 2006. *Međimurska povijest*. [V. Kalšan], Zagreb.
- Kartografsko gradivo o razmejitvi med Kraljevino SHS in Madžarsko v Prekmurju (1919). London Geographical Institute, London.
- Kocsis, K., 2005. A muravidék mai területének etnikai térképe. Kartografsko gradivo. Budimpešta.
- Koren, V., 1976. Nekaj značilnosti ljudske kulture v madžarski vasi Motvarjevci (Szent László) v Prekmurju. *Gradivo* 29, 125–144.
- Kos, M., 1933. *Zgodovina Slovencev: od naselitve do reformacije*. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana.
- Kovács, A., 2015. Številčni razvoj, jezikovna in narodnostna sestava ter verska pripadnost prebivalstva v Čikečki vasi, Pordašincih, Prosenjakovcih, Motvarjevcih in Središču od konca 18. stoletja do začetka 21. stoletja. Madžarska samoupravna skupnost občine Moravske Toplice.
- Kranjec, J., 2009. Priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS v luči izbranih časnikov – diplomsko delo. Univerza v Mariboru, Maribor
- Kyovsky, R., 1981. Trianonska pogodba in slovensko-ogrska meja. V: J. Liška (ur.) *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918-1920 - zbornik razprav s simpozija v Radencih od 27. do 29. maja 1979*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Lipovšek, G., 1921. Seznam občin. Okrajno glavarstvo, Murska Sobota.
- Lipušek, U., Wilson, A., 2003. *ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Založba Sophia, Ljubljana.
- Lončarič, M., 1990. *Kaj jučer i danas*. Zrinski, Čakovec.
- Mauček, J., Novak, V., 1945. *Slovensko Porabje*. Prekmurska tiskarna, Murska Sobota.
- Népszámlálás 2011. A népesség vallás, felekezeti és fontosabb demográfiai ismérvek szerint, KCH, Budapest.
- Občina Kercaszomor. Učna pot in informativne table v okviru prekomejnega projekta Slovenija-Madžarska-Hrvaška.
- Peršak, K., 2009. Anton Korošec in slovensko-hrvaška nasprotja v Prekmurju. *PI-LAR - Croatian Journal of Social Sciences and Humanities* IV, 7(1)-8(2), 133–150. Pokrajinski arhiv Maribor. Fond Okrajnega glavarstva Murska Sobota.
- Popis prebivalstva 1991: Popisna metodologija, rezultati, Statistični urad RS, Ljubljana.
- Popis prebivalstva 2002: Popisna metodologija, rezultati, Statistični urad RS, Ljubljana.

- Seršen, P., 2015. Intervju, Kobilje, Dolnji kraj.
- Štefanec, N., 2001. *Heretik njegova veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovom rodu*. Barbat, Zagreb.
- Titl, J., 1970. *Murska republika*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Vengust, J., 1919. Seznamek prekmurskih občin (krajev). Pošta, Radgona.
- Zelko, I., 1996. *Zgodovina Prekmurja – izbrane razprave in članki*. Pomurska založba, Murska Sobota.

